

Yhteenveto

Nato ja media. Suomen turvallisuuspolitiikasta käyty julkinen keskustelu

Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimuksen tarkoitus on selvittää, **miten Nato-keskustelua on käyty Suomen mediassa vuosina 2003–2004**. Taustalla on myös edellistä laajempi kysymys, johon on vaikea löytää empiirisesti todennettavaa vastausta: mikä osuus medially ja sen välittämällä julkisella keskustelulla on siinä, että Suomi on edelleen valinnut linjakseen sotilaallisen liittoutumattomuuden? Onko media ylläpitänyt sellaista julkisuutta, että liittoutumattomuus on nähty parhaaksi vaihtoehdoksi, onko media ajanut Suomea Natoon vai onko turvallisuuspoliittinen linja muodostunut median toiminnasta riippumatta? Tutkimus antaa aineksia näiden kysymysten pohdintaan mutta ei suoraa vastausta median vaikutuksesta. Tutkimuksessa ei myöskään oteta kantaa siihen, pitäisikö Suomen liittyä Natoon.

Tutkimus on toteutettu vuoden mittaisena projektina Journalismin tutkimusyksikössä Tampereen yliopistossa. Tutkimuksen ovat tilanneet ulkoasiainministeriö ja puolustusministeriö. Tutkimuksella pyritään syventämään ymmärrystä siitä, millainen rooli julkisuudella ja medially on suuren luokan kysymyksen käsittelyssä. Taustalla on myös kysymys siitä, miten hyvin media pystyy täyttämään paikkansa yhtenä demokraattisen yhteiskunnan kulmakivenä.

Toimiva demokratia edellyttää äänestäjäkuntaa, joka on ainakin jossain määrin tietoinen yhteiskunnallisista kysymyksistä ja keskustelunaiheista. Tällaisen äänestäjäkunnan muodostamiseen ja ajan tasalla pitämiseen tarvitaan mediaa, jonka välityksellä päättäjien suunnitelmat, päätökset ja toimenpiteet voidaan alistaa kriittisen tarkkailun ja keskustelun kohteiksi. Kaikki eivät suinkaan ole yksimielisiä siitä, miten hyvin tällainen positiivinen julkisuuskäsitys kuvaa todellisuutta, mutta tuskin kukaan väittää, ettei se olisi toivottava asiointila.

Media rakentaa ja ylläpitää päivittäin areenaa, jolla käydään keskustelua yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista. Kuvatessaan maailman tapahtumia media maalaa tietynlaisen maiseman silmiemme eteen. Joka kerta, kun avaamme television, radion tai lehden, edessämme on kappale yhteiskuntaa. Kuten viestinnän tutkijat Kauko Pietilä ja Klaus Sondermann ovat oivaltaneet, media ei ainoastaan kerro yhteiskunnasta, vaan se on tavallaan yhteiskunta itsessään. Yhteiskunta, samoin kuin julkinen keskusteluareena, koostuu lukuisten toimijoiden valinnoista ja vuorovaikutuksesta. Yhteiskunnan toiminta on näiden lukemattomien pienten ja suurten valintojen muodostama jatkumo.

Valintojen ja rajausten summa on myös journalismi. Joka päivä uutisia tehdessään toimittajat valitsevat jonkin lukemattomista mahdollisista tavoista, joilla he yhdistelevät valikoimastaan aineistosta journalistisen tekstin. Tässä tutkimuksessa korostetaan toimittajien omaa, aktiivista roolia journalistisen julkisuuden muodostumisessa. Tietenkin aihevalintoihin, näkökulmiin ja rajauksiin vaikuttaa se todellisuus, josta juttuja tehdään, mutta toimittajien omilla valinnoilla on lopputuloksen kannalta paljon merkitystä. Toimittaja on tiedon portinvartija.

Teoreettinen pohja

Tämän tutkimuksen teoreettinen pohja on rakennettu yhdistelemällä agenda setting- ja artikulaatioteorioita. Agenda setting -käsitteen loivat viestinnän tutkijat Maxwell McCombs ja

Donald Shaw tutkiessaan Yhdysvaltojen vuoden 1968 presidentinvaalikampanjan uutisointia ja äänestäjien mielipiteitä erilaisista vaaliteemoista. Artikulaatioteoriaa on puolestaan kehitellyt brittiläinen kulttuurintutkija Stuart Hall.

Monissa joukkoviestinnän tutkimuksissa on havaittu, että tiedotusvälineet eivät niinkään määritä sitä, mitä mieltä ihmiset ovat asioista, mutta sen sijaan *media vaikuttaa siihen, mistä asioista ihmisillä ylipäänsä on mielipiteitä*. Agenda setting -teorian mukaan tiedotusvälineiden suurinta vallankäyttöä on se, että ne rakentavat yhteiskunnallista päiväjärjestystä ja nostavat agendalle erilaisia puheenaiheita – ja näin tehdessään ne samalla jättävät jotkin toiset puheenaiheet vähemmälle huomiolle tai kokonaan pimentoon. Edellä mainitun Yhdysvaltojen presidentinvaaleja koskevan tutkimuksen mukaan medialla oli selvästi havaittava vaikutus siihen, mitä puheenaiheita ihmiset pitivät tärkeimpinä.

Artikulaatiolla on kaksi merkitystä. Ensinnäkin se tarkoittaa puhumista, julkilausumista ja ajatusten ilmaisemista. Toiseksi artikulaatio tarkoittaa sitä, *millä tavoin erilaisia ideologioita aineksia ja asioista puhumisen tapoja liitetään yhteen*. Nato-keskustelun tutkimisessa artikulaatioteoria auttaa ymmärtämään sitä, millaisiin yhteyksiin Nato liitetään, kun siitä puhutaan. Natosta voidaan esimerkiksi puhua modernina kriisinhallintaorganisaationa, joka tekee rauhantyötä maailman levottomissa kolkissa. Natosta voidaan myös puhua viittaamalla historian kokemuksiin tai vaikkapa Venäjän ja Suomen välisiin suhteisiin. Jos Nato-uutisten yhteydessä on kuvituksena poliitikkoja kravattit kaulassa, sotilasliitosta välittyy aivan erilainen vaikutelma kuin jos kuvissa esiintyy hävittäjiä, panssarivaunuja ja ydinohjuksia.

On perusteltua olettaa, että Nato-keskustelun näkyvyys julkisuudessa vaikuttaa ihmisten tietoihin ja arviointiperusteisiin. Jos mediassa julkaistaan paljon Natoa käsitteleviä juttuja, Natosta tulee ihmisille entistä tutumpi asia ja osa heidän päivittäisiä keskusteluitaan. Pitämällä Nato-keskustelua näkyvästi otsikoissa media antaa epäsuorasti ymmärtää, että kyseessä on tärkeä asia, johon on syytä ottaa kantaa.

Media voi siis nostaa jonkin aiheen yhteiskunnalliselle agendalle. Kun aihe on pinnalla, alkaa agenda settingin toinen vaihe: aiheesta voidaan korostaa erilaisia näkökulmia. Nato-keskustelun kannalta onkin tärkeää selvittää sitä, *millaisessa yhteydessä Natosta puhutaan*. Eräs tämän tutkimuksen lähtökohtia on havainto, että Nato-keskustelussa on itse asiassa kaksi erilaista Natoa: toisaalta Nato on *jäsenmaidensa keskinäiseen aluepuolustukseen tarkoitettu sotilasliitto*, toisaalta taas *maailmanlaajuiseen toimintaan ulottuva kriisinhallintajärjestö*. Natolla on epäilemättä nämä molemmat puolet, mutta eri keskustelijat painottavat niitä eri tavoin. Tässä tullaan artikulaatioteorian keskeiseen kysymykseen: mitä puheenaiheita liitetään toisiinsa?

Aineisto ja menetelmät

Tutkimus perustuu laajan media-aineiston määrälliseen ja laadulliseen sisällönanalyysiin sekä haastatteluihin. Aineisto koostuu kolmesta osasta:

1) Suomen neljässä suurimmassa päivälehdessä *Helsingin Sanomissa*, *Ilta-Sanomissa*, *Aamulehdessä* ja *Iltalehdessä* ajalla 1.1.2003–30.6.2004 julkaistut Natoa ja/tai EU:n yhteistä turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa käsittelevät artikkelit (yhteensä 1362 kpl). Tämä aineisto kootaan systemaattisesti ja analysoidaan tilastollisesti. Siinä pyritään luomaan kattava kokonaiskuva valtalehdistön Nato-journalismista.

2) Valikoitu otos Nato-keskustelua käsitteleviä lehtiartikkeleita sekä television ja radion uutis- ja ajankohtaisohjelmia ajalta 1.1.2003–30.6.2004. Tämä aineisto analysoidaan laadullisesti, ja siinä pyritään kuvailemaan Nato-keskustelun olennaisia piirteitä ja keskustelun merkittävimpiä kohtia.

3) Neljän turvallisuuspolitiikkaan erikoistuneen toimittajan ja neljän asiantuntijan teemahaastattelut. Haastattelujen avulla pyritään ymmärtämään Nato-julkisuutta niiden näkökulmasta, jotka ovat itse olleet mukana sen muodostumisessa joko median edustajina tai toimittajien tietolähteinä.

Määrällisen analyysin tutkimusmenetelmänä on sisällönerittely. Se tarkoittaa, että aineisto luokitellaan tiettyjen ennalta määriteltyjen muuttujien mukaan. Havaintoyksikkönä on juttu, ja se voi olla joko uutinen, pääkirjoitus, kolumni tai yleisönosastokirjoitus. Jokaisesta jutusta koodataan muuttujien arvot, ja lopuksi tiedot käsitellään taulukkolaskentaohjelmalla. Laadullisessa analyysissä pyritään kuvailemaan aineiston olennaisia piirteitä, mutta siinä ei etsitä tilastollisia tunnuslukuja kuten määrällisessä analyysissä. Teemahaastattelussa keskustelu etenee tiettyjen etukäteen määriteltyjen teemojen varassa, mutta kysymyksiä ei ole lyöty lukkoon yksityiskohtaisesti. Tämä antaa haastateltaville mahdollisuuden kertoa asioista omilla sanoillaan. Teemahaastattelu on vapaampi kuin lomakehaastattelu, mutta ei täysin vapaa kuten syvähaastattelu.

Tutkimustulokset

Tutkimuksen päätulos on, että *Nato-kysymys kuvataan Suomen mediassa useimmiten Suomen sisäisenä poliittisena asiana*. Samalla mahdollisen jäsenyyden *sotilaalliset ja strategiset puolet ovat jääneet vähälle huomiolle*. Myös lehtijuttujen kuvitus tukee vaikutelmaa, että Nato-jäsenyys on ennen muuta poliittinen, ei niinkään sotilaallinen kysymys.

Mediassa ei ole salaliittoa Suomen viemiseksi Natoon tai maan pitämiseksi sotilaallisesti liittoutumattomana, mutta uutistyötä ohjaavat monenlaiset *kirjoittamattomat käytännöt ja periaatteet*, jotka vaikuttavat Nato-kysymyksestä välittyvään julkiseen kuvaan ja sitä kautta yleiseen mielipiteeseen. Nämä mediassa esiintyvät käytännöt voidaan tiivistää seuraavasti.

Käytännöt, jotka tukevat Suomen sotilaallista liittoutumista	Nykytilannetta tukevat käytännöt
Media pitää Nato-kysymystä näkyvästi esillä julkisuudessa (Natosta tulee vähitellen tuttu asia ja osa jokapäiväistä keskustelua).	Media välittää kansalaisille päättäjien viestiä, jonka mukaan Suomi aikoo edelleen pysyä sotilaallisesti liittoutumattomana.
Toimittajat kyseenalaistavat päättäjien vakuutteluja Suomen liittoutumattomuuden jatkumisesta (annetaan ymmärtää, että Suomi tulee joka tapauksessa liittymään Natoon)	Uutiset kertovat näyttävästi maailman kriiseistä (mm. Kosovo ja Irak), joiden vuoksi Natoon liittyy kielteisiä mielikuvia.
Pääkirjoituksissa ja kolumneissa hoputetaan poliitikkoja tekemään nopeasti päätöksiä Natosta.	Gallup-uutisissa kerrotaan toistuvasti, että kansalaisten enemmistö vastustaa sotilaallista liittoutumista.

On vaikea arvioida, kummat käytännöt – Nato-jäsenyyttä tukevat vai vastustavat – ovat vaikuttaneet yleiseen mielipiteeseen enemmän. Mielipidemittausten mukaan suurin osa suomalaisista haluaa maan pysyvän sotilaallisesti liittoutumattomana, mutta toisaalta enemmistö myös arvioi, että Suomi on menossa kohti Nato-jäsenyyttä. On perusteita olettaa, että median tapa kurkottaa tulevaisuuteen ja kyseenalaistaa vallitseva linja (sotilaallinen liittoutumattomuus) on vaikuttanut kansalaisten arviointiin, jonka mukaan Suomi tulee liittymään Natoon. Toisaalta siihen on vaikuttanut myös se, että turvallisuuspoliittisesta keskustelusta puuttuu avoimuutta, mikä taas luo kasvualustaa erilaisille salaliittoteorioille. Median tapa painostaa poliitikkoja suoraviivaisiin ja yksiselitteisiin kannanottoihin voidaan ymmärtää tätä taustaa vasten.

Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että *Nato-journalismin vaikuttavia tietoisia valintoja tehdään enemmänkin toimitusten ulkopuolella kuin toimituksissa*. Nykyaikainen uutisjournalismi on niin pitkälle rutinoitunutta ja usein kiireistäkin, että toimittajat eivät yleensä pysähtele pohtimaan työhönsä vaikuttavia tekijöitä tai vaihtoehtoisia ratkaisuja. Journalisti on jo ammattinimikkeensä mukaisesti kiinni tässä päivässä (ranskan sana *jour* tarkoittaa päivää). Nato-keskustelussakin uutisten tärkeä kriteeri on ajankohtaisuus. Nato-keskustelussa journalistit ovat siis yhtä aikaa riippuvaisia ja itsenäisiä. Riippuvaisia he ovat keskustelun päiväjärjestyksestä, jota he eivät itse juurikaan määritä. Itsenäisiä he puolestaan ovat aiheiden käsittelytavan ja painotusten valinnassa. Tosin siinäkin on rajoituksia: ammattikunnan sisäiset, kirjoittamattomat säännöt ja sosiaalinen paine luovat normeja, joista ei mielellään poiketa ainakaan kovin paljon.

Eri lehtien välillä on jonkin verran eroja Nato-kysymyksen käsittelyssä, vaikka kokonaisuutena ne ovat seurailleet varsin tarkasti sekä toistensa kirjoittelua että keskustelun yleistä päiväjärjestyä. Tämä päiväjärjestys muodostuu toisaalta poliittisten päättäjien ja muiden keskusteluun osallistuvien lausunnoista ja toisaalta kansainvälistä huomiota saavista tapahtumista, kuten esimerkiksi Naton laajentumisesta ja erilaisista kriiseistä. Määrällisesti eniten juttuja (615) on Helsingin Sanomissa. Aamulehdessä niitä on 459, Iltalehdessä 171 ja Ilta-Sanomissa 117.

Helsingin Sanomissa Nato näyttäytyy kansainvälisenä, modernina kriisinhallintaorganisaationa ja Suomen jäsenyys nähdään luonnolliseksi osaksi maan länsi-integraatiota. Iltapäivälehdissä Natoa käsitellään enemmän kansallisten käytännön kysymysten valossa; pohditaan muun muassa mahdollisen jäsenyyden vaikutuksia Suomen puolustusjärjestelmään ja yleiseen asevelvollisuuteen. Iltapäivälehdissä tavalliset ihmiset ja heidän näkökulmansa tulee esille enemmän kuin Helsingin Sanomissa, jonka Nato-journalismin tyyli ja painotukset ovat lähellä poliittisen eliitin käsitteenmuodostusta. Lähes kaikissa tutkituissa ominaisuuksissa Aamulehti sijoittuu Helsingin Sanomien ja iltapäivälehtien välimaastoon, kuitenkin lähemmäksi Helsingin Sanomia.

Tutkimuksen laadullisessa osuudessa sekä toimittajien haastatteluissa kävi ilmi, että journalistien ja vallanpitäjien välillä on perustavanlaatuinen jännite, joka juontaa juurensa heidän erilaisista yhteiskunnallisista rooleistaan. Tämä jännite näkyy Nato-journalismissa mm. päättäjien vakuuttelujen kyseenalaistamisena ja konkreettisten kannanottojen vaatimisena. Toimittajat ovat myös sitä mieltä, että Nato-sanana nostaminen otsikkoon lisää lähes aina jutun kiinnostavuutta.

Johtopäätökset

Tutkimuksen loppupäätelmät ovat journalismin kannalta pääosin myönteisiä. Journalismi on onnistunut täyttämään paikkansa demokraattisessa yhteiskunnassa käsittelemällä Nato-kysymystä monipuolisesti ja kriittisesti, suomalaisen konsensusyhteiskunnan hengen mukaisesti. Nato-jäsenyyden kannattajien ja vastustajienkin näkemyksiä on tuotu esiin varsin tasapuolisesti. Journalismi on onnistunut pohjustamaan syksyn 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittista selontekoa kohtuullisen laajalla julkisella keskustelulla.

Parannettavaakin tosin löytyy. Nato-keskustelu kuvataan mediassa suhteettoman usein poliittisena kamppailuna, eikä järjestön sotilaallinen ja strateginen merkitys tule kunnolla esiin. Jotta kansalaiset saisivat Nato-kysymyksestä nykyistä seikkaperäisempää ja syvällisempää tietoa, tarvittaisiin lisää juttuja Naton sotilaallisesta puolesta ja sen mahdollisista vaikutuksista Suomen kansainväliseen asemaan ja puolustusvoimiin. Tätä tutkimusta varten haastatellut turvallisuuspolitiikan asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, että Nato-journalismissa pitäisi käsitellä asioita nykyistä laajemmin, syvällisemmin ja kokonaisuus huomioon ottaen. Myös kansainvälinen näkökulma pitäisi ottaa huomioon, jottei Nato-kysymystä pidettäisi vain Suomen sisäisenä asiana.

Toinen huomio koskee journalismin ja kansalaisyhteiskunnan suhdetta. Tutkimuksen lopussa esitetään suositus, että toimittajat asettaisivat nykyistä useammin *päättäjät ja kansalaiset julkisesti keskusteluyhteyteen*. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että toimittajat pyytäisivät lukijoita nostamaan esiin heidän mielestään tärkeitä Natoa koskevia kysymyksiä, ja poliitikkoja pyydetäisiin vastaamaan näihin kansan keskuudesta nousseisiin aloitteisiin. Ajatuksena on, että näin toimimalla voitaisiin parantaa kansalaisten kiinnostusta politiikkaan ja yhteisistä asioista keskustelemiseen sekä nostaa yhteiseen keskusteluun sellaisia näkökulmia ja argumentteja, jotka muuten jäisivät pimentoon. Näin julkisen keskustelun laatu paranisi, ja samalla päättäjätkin saisivat arvokasta tietoa äänestäjien tärkeiksi kokemista asioista.